

KISS BALÁZS–BERTA KATA–BODA ZSOLT

Elektronikus demokrácia és elektronikus kormányzás. Lehetőségek és valóságok¹

Az internet politikai felhasználása már ma is rendkívül színes, s ha az elképzeléseknek és terveknek csak egy töredéke is megvalósul, még színesebb jövőnek nézhetünk elébe. A világhálón megjelent a politikai élet mindhárom főszereplője (politikai intézmények, tömegkommunikációs médiumok, állampolgárok), s folyvást újabb és újabb módon kísérlik meg hasznát venni a mobiltelefon mellett a legújabb médiumnak.

Az alábbi tanulmányban a következő kérdéscsoportokat vizsgálva próbálunk tagolt képet rajzolni az internetes politikai kommunikációról:

A politikatudományi szakirodalom milyen lehetőségeket lát a politizálás internetre terelődésében? Mi valósult meg ezek közül?

Szűkebbre véve a megközelítést: a szakértők szerint hogyan lenne érdemes átalakítani a kormányzatok és az állampolgárok közötti kapcsolattartást az új médium felhasználásával? Megint csak: mi az, ami ebből megvalósult? A megvalósult és tervezett megoldásokban milyen főbb gondolkodási modellek, paradigmák érhetők tetten?

Mi a helyzet Magyarországon? Mi jellemző a magyar önkormányzati honlapokra, portálokra és a velük kapcsolatos tervekre?

I. POLITIKA AZ INTERNETEN

Fogalmi elkülönítések

Mindenekelőtt érdemes tisztáznunk, mit is értsünk a területtel kapcsolatos fogalmakon. Azért tanácsos erre röviden kitérni, mert gyakorta összekeveredik egymással elektronikus demokrácia, elektronikus kormányzás és elektronikus kormányzat. Előre kell bocsátanunk, hogy a szakirodalomban sem egységes a szóhasználat, amit többek között az mutat, hogy az egyes tanulmányok szinte mindig a fogalmi elkülönítésekkel kezdik mondandójukat.

Elektronikus demokrácia: a demokrácia működtetése és kiterjesztése a számítógép-hálózatok igénybevétele révén. Az elektronikus demokrácia a demokrácia minden, ma is meglévő intézményének, eljárásának az elektronizálását jelenti, azzal, hogy az új médium hadrendbe állítása a demokrácia új intézményeit és eljárásait is létrehozhatja. Ennek megfelelően az elektronikus demokrácia kérdésköréhez tartoznak a politikai intézményeknek és szervezeteknek az állampolgárokkal fenntartott közvetlen kapcsolatait éppúgy, mint az internet lehetővé tette információ-hozzáférés, vagy éppen az állampolgárok politikai tárgyú internetes társalgásai.

Elektronikus kormányzás: kormányzás a számítógép-hálózatok igénybe vétele révén. A fogalom jobbra demokratikus körülmények között értelmezhető, ugyanis nem pusztán az állam, különböző szintű állami szervek elektronizálására utal, hanem arra, hogy az állampolgárok elektronikus eszközök révén kormányozzák saját magukat. Ebbe az állampolgári önkormányzásba beleértendő a különböző kormányzati intézmények igénybe vétele is, ám ezeket a kormányzati szerveket az állampolgárok többé-kevésbé közvetlenül uralják, befolyásolják, vagy legalábbis ellenőrzik, mégpedig a számítógép-hálózatok révén.

Elektronikus kormányzat: a kormányzati szervek működésének számítógép-hálózatok segítségével történő kiterjesztése, javítása. Ez nem igényel demokratikus környezetet, nem igényel állampolgári részvételt, ellenőrzést. Mindössze azt igényli, hogy a kormányzat munkája mindinkább elektronizált legyen, s hogy az állampolgárokkal való kapcsolattartásban is mind hangsúlyosabbá váljon a számítógépnek, illetve a számítógép-hálózatoknak az igénybevétele.

Mint sejthető, a három fogalom közül a legelső a legnagyobb, az utolsó a legszűkebb igényű. Ennek megfelelően más és más szerzői, tudósi kör foglalkozik az egyes területekre vonatkozó elképzelések megfogalmazásával. Az elektronikus demokrácia természetesen mindenki ügye, itt gazdagon és ötletdúsan nyil-

vánulhatnak meg a legkülönbözőbb alkotók, társadalomtudományos és annál is szélesebb értelmiségi körök. Az elektronikus kormányzás témaköre már inkább a politikatudomány terebélyes, s értelemszerűen az elektronikus kormányzat a közigazgatás-tudományé, illetve a számítógépes szakembereké.

Remények és félelmek az elektronikus demokráciával kapcsolatban

Mint minden új médiumtól, az internettől is azt várták a születését végigkísérő gondolkodók, hogy radikálisan átalakítja az életet, s ezen belül a közéletet illetve a politikát. Ebbeli jövendöléseik a számítógép-hálózatok technikai adottságaiból indultak ki, azt próbálták végiggondolni, hogyan alakulna át a politika, ha az összes technikai lehetőséget kihasználnánk.

1. A számítógép-hálózat meglehetősen olcsó, de legalábbis gyorsan csökken a technikai felszerelés és az internetszolgáltatás ára, ezért meglehetősen hamar nagyon széles körben elérhetővé válik az állampolgárok számára.
2. A viszonylagos olcsóság azt is lehetővé teszi, hogy bárki elhelyezhesse üzeneteit, információit a világhálón, ezért megszűnnek az információs monopóliumok, illetve lehetővé válik a politikai intézmények autonóm ellenőrzése, szemmel tartása.
3. A számítógép rendkívül gyors eszköz, ezért az e-maileken és egyéb kapcsolattartási módokon keresztül a felhasználók villámgyorsan kommunikálhatnak egymással.
4. Az internet óriási mennyiségű információt tesz elérhetővé az érdeklődő számára, ezért az állampolgárok politikai tájékozottsága nagymértékben növekedhet meg.
5. Az internet, szemben a tömegkommunikációs médiumokkal, interaktivitást tesz lehetővé, ezért nem csak arra nyílik mód, hogy a hatalmi, politikai centrumok bombázzák üzeneteikkel, propagandájukkal az állampolgárokat, hanem arra is, hogy az állampolgárok tegyék ugyanezt az ellenkező irányban.
6. Az állampolgárok ennél fogva nem csak szemmel tarthatják a politikai és közintézményeket, hanem bele is szólhatnak azok működésébe, hallathatják hangjukat a politikai döntéshozatali folyamatok során.

Mindez előbb vagy utóbb átláthatóbb, korrupciótól mentesebb közintézményeket, aktívabb, tájékozottabb állampolgárokat fog eredményezni.

Tegyük mindjárt hozzá, hogy az optimista jóslatokkal szinte egy időben megjelentek az első pesszimista jóslatok is. Ezek attól tartottak, hogy

1. Hosszú távon is fennmarad a társadalmi szakadék az internetezők és a netanalfabéták között, ami demokratikus deficitet eredményez.
2. Az internetes információtartalom az állampolgári érdeklődés helyett a tökeerős felhasználók érdekeit fogja követni, vagyis rengeteg lesz ugyan az anyag, de annak jó része teljesen felesleges az állampolgár számára.
3. A világhálón új közösségek helyett jobbra elmagányosodott netezőkkel fogunk találkozni, különösen mivel az internetet elsősorban magányos szórakozásokra veszik igénybe a böngészők.
4. Az új közösségek inkább a szélsőségesek köréből verbuválódnak majd, a korábban magányos örültek most csoportokba verődhetnek.
5. A közvetlen demokrácia kiterjesztése aláássa a képviselői demokrácia intézményeit és stabilitását, hiszen a pártokra és egyéb politikai közvetítő instanciákra nem csak a társadalom méretei miatt volt, illetve van szükség, hanem amiatt is, mert másképpen nincs mód az értelmes kompromisszumok kihordására.

Ha ma már azt kell is mondanunk, hogy a jövődölések jelentős része téves volt, akkor sem takaríthatunk meg magunknak két kiegészítést:

1. Nem tudhatjuk, mit hoz a jövő, s hogy nem lesz-e egyszer mégiscsak igazuk a valahai látóknak.
2. Jólásaik egyáltalán nem múltak felül az új médiumban rejlő lehetőségeket, éppen nem ezek a lehetőségek voltak azok, amelyekhez mérten irreálisnak bizonyultak. Ami megcáfolta a korai lelkesedőket, az nem más, mint az a társadalmi közeg és az a politikai intézményrendszer, melyben az új médium használatba vétetett.

Az elektronikus demokrácia mint valóság

Ha tehát a politikai működésmódok radikális átalakulása nem következett is be, számos érdekes, új jelenséggel számot kell vetnünk. Ahogy említettük, minden fontos politikai szereplő megjelent a világhálón, s hol látványosabb, hol szerényebb életet él ott.

A *politikai intézmények* szerte a világon honlapokat, illetve portálokat hoztak létre és tartanak fenn.

Különösen a pártok jártak ebben az élen, s ez érthető, ugyanis amiképpen az üzleti életben, a politikában is a verseny, a pártverseny kényszeríti rá sok mindenre a szereplőket.

1. Ha a versenytársnak van honlapja, akkor nekünk is kell legyen, különösen ha a tömegkommunikáció időről időre értékel, hogy melyik párt vezet az internetes versenyben.
2. A pártok hosszú ideig szenvedtek attól, hogy kommunikációs erőfeszítéseik megtörnek a tömegkommunikációs médiumok ellenállásán, hogy a televízió és a többi médium eltorzítja az állampolgárokhoz címzett üzeneteiket. Szinte egyedülálló lehetőséget nyújt ehhez képest az internet, a pártoknak illetve a politikusoknak a honlapja. Ezekon torzítatlanul szólal meg az, amit a politikai intézmények akarnak megszólaltatni.
3. Hasznosnak bizonyult az internet a párt belső kommunikációjában is: könnyebb mozgósítani a tagokat, ellátni őket információval, propagandaanyaggal stb.
4. Hasonlóképpen olcsóbbá, könnyebbé és gyorsabbá vált a tömegkommunikációs médiumoknak információval való ellátása is.

A *tömegkommunikáció* már nagyobb ambivalenciával fogadta az internet megjelenését.

Versenytársat látott benne, hiszen akár a politikai intézmények, akár az állampolgárok, akár a politikailag aktív csoportok elhelyezhetik üzeneteiket a világhálón, s a közönség, amelytől a reklámbevételek függenek, megteheti, hogy anélkül jut információhoz a világ dolgairól, hogy televíziót nézne vagy újságot olvasna, vagyis kitenné magát a hirdetéseknek. S vajon nem éppen a televízió nézése vagy az újságok olvasása helyett mulatja a potenciális közönség az időt mind inkább a számítógépek előtt?

Idővel aztán kiderült, hogy éppen az internet korlátlan bővítőhatósága számolja fel a verseny fenyegetését. Ha bárki elhelyezhet információt, híreket a világhálón, s egyre több lesz a *site*, akkor a bőség zavara elől a közönség mégis csak a bevett tömegkommunikációs médiumokhoz, vagy legalább azok internetes lapjaihoz fog fordulni, s ezek pozícióját legfeljebb egy maroknyi on-line médium versenyre fogja veszélyeztetni.

Az *állampolgárok* is megjelentek az interneten.

A leglátványosabb talán a politikai tárgyú internetes társalgások népszerűvé válása. Ebben a tekintetben egyébként Magyarország nem akármilyen teljesítményt produkál: nemzetközi viszonylatban szokatlanul mondható az, hogy egy-egy internetes politikai fórumon milliókban mérhető a hozzászólások száma.

Az állampolgárok internetes jelenlétének külön területe a nem kormányzati szervezetek aktivitása. Szakértők szerint (Lang 2000) arra számíthatunk, hogy az NGO-k fogják dominálni lokális szinten a politikai kommunikációt. Ez némileg ellen-

súlyozhatja az elmagányosodás tendenciáját, mely sokak számára káros velejárója az internetezés elterjedésének. Az állampolgárok tehát nem pusztán magányosan küldözgetik üzeneteiket a beszélgetőtopikokba, hanem csoportokba, mozgalmakba szerveződnek, s nem utolsósorban az internet lehetőségeit kihasználva folytatják politikai tevékenységüket. Ebben a tevékenységben pedig, megint csak a világháló okán, egészen természetes, hogy a helyi politizálásba rövid úton vonódnak be akár regionális, akár országos, akár pedig nemzetközi NGO-k.

II. KORMÁNYZÁS AZ INTERNETEN

Világszerte a gazdasági szereplők után mindjárt másodikként² a különböző szintű kormányzati szervek kezdtek hozzá a számítógépes hálózatokban rejlő lehetőségek kiaknázásához, ennek ellenére ez mindmáig kevésbé érződik az állampolgárokkal való kormányzati érintkezésben. Ezt az ellentmondást kívánjuk tisztázni az alábbiakban.

Fentebb említettük, hogy a technikai lehetőségek kihasználása elsősorban attól a kontextustól függ, amelyben a politika elektronizálása végbemegy. És itt valóban elsősorban *kontextusokat* érdemes megvizsgálni, tudniillik azokat a szövegeket, amelyek alapján felfedhetők a fejlesztéseket irányító, megszabó gondolkodásmódok, paradigmák. De először tanácsos újra néhány elhatárolást megtennünk.

Elhatárolások

Åke Grönlundot (2002) érdemes mindenekelőtt követnünk. Ő az elektronikus kormányzás kérdését illetően megkülönbözteti egymástól a kormányzati intézmények belső és külső kommunikációját. Ekkor világossá válik, hogy az államigazgatás főképpen a saját belső kommunikációjának, ügyvitelének, nyilvántartásának az elektronizálásában tett meg óriási lépéseket. Itt nem pusztán a számítógépekkel való felszerelkezést kell értsük, hanem az államigazgatás különböző szintjei közötti kapcsolattartást, aminek az infrastruktúráját valóban számítógép-hálózatok adják. A külső kommunikáció területén ezzel szemben sokkal szerényebbek mindmáig az eredmények.

Grönlund továbbá sajátos háromszögmodellben fogja fel magát az elektronikus kormányzást. Ennek a háromszögnek egy-egy csúcán az állampolgárok, a politikusok és a kormányzati adminisztráció található. Azért gyümölcsöző ez a tagolás, mert így azt mondhatjuk, hogy aminek az internetre terelése leginkább megindult, az az adminisztráció és a külvilág, illetve az adminisztráció és az állampolgárok közötti érintkezés, a politi-

kusok sokkal kisebb erőfeszítéseket tettek ebben az irányban. Az már Magyarországon is viszonylag gyakori, hogy az önkormányzatok, illetve az országos kormányzati szervek az adott intézményről vagy településről szóló általános ismertetőt helyeznek el a honlapjukon. A fejlett világban az is mind gyakoribb, hogy tájékoztatják a potenciális ügyfeleket a fogadóórákról, sőt lehetővé teszik, hogy űrlapokat töltsenek le, esetleg on-line adózzanak vagy újítsák meg jogosítványukat. Mindez azonban még igencsak innen van a politikai kommunikáció területén.

Demokraciamodellek az elektronizálás fényében

Az évek során számos kísérletet tett a szakirodalom arra, hogy osztályozza az elektronikus kormányzás működő változatait és a fejlesztési terveket (Riley 2000, Åström 2001, Chadwick-May 2001, Holmes 2001). Az a szándék vezette ilyenkor a szakértőket, hogy számba vegyék, mennyire jutottak az eljárások és az elképzelések a technika nyújtotta lehetőségek kihasználásában, illetve, hogy a kormányzással kapcsolatos politikai elképzelések mennyiben vezérelték magukat a technikai fejlesztéseket is.

A különféle osztályozások közül ehelyütt beérjük a talán legcizelláltabb bemutatásával (*Democratic Governance...* 2000). Az egyéb felosztások is nagyjából megfeleltethetők az alább ismertetett változat kategóriáinak, legfeljebb némileg keresztbe vágják azokat.

Egy tizennégy tagú kutatócsoport 1996 és 1998 között dolgozta ki demokraciamodelljeit. Azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy nem az információtechnika felől közelítenek a kormányzás kérdéséhez, hanem az ellenkező irányból, ekként a technikai determinizmussal szembefordulva igazi politikatudományi megközelítést tettek a magukévá. Alapvetően három európai ország, Nagy-Britannia, Hollandia és Dánia működő elektronikus kormányzataiból, valamint a politikaelmélet tanulságaiból indultak ki. Olyan modelleket alkottak, amelyek egyszerre támaszkodnak arra, mit tartanak a különféle politikaelméleti és politikafilozófiai irányzatok a demokráciáról, és arra, milyen megoldásokat alkalmaznak a három ország működő elektronikus kormányzati rendszerei.

Úgy találták, hogy e két kiindulópontból nézve négy demokraciamodell vázolható fel (Bellamy 2000). Ezek a következők:

1. a fogyasztói modell,
2. a demoelitista modell,
3. a neorepublikánus modell,
4. a cyberdemokrata modell.

Nézzük meg őket közelebbről is!

1. A fogyasztói modell

A fogyasztói modell kétféle értelemben is realista. Elfogadja a ma is működő alkotmányos demokrácia kereteit és intézményeit (parlament, választások, pártok stb.), továbbá azzal is szembenéz, hogy az állampolgárok többsége számára a közügyek nem túlságosan érdekesek, fontosabbak a magánéleti kérdések. Ezért a többségtől politikai aktivitásként nemigen várható több a szavazásokon való részvételnél. Ugyanakkor az államtól elvárja, hogy különféle szabályozásokkal és szolgáltatásokkal mind nagyobb szerepet játsszék az állampolgárok mindennapi életében. Ennélfogva a modellben az elektronikus kormányzás súlypontja az információ és szolgáltatások nyújtásán van. Az állampolgár tehát fogyasztóként, a közszolgáltatások fogyasztójaként jön csak számításba.

2. A demoelitista modell

A demoelitista, más néven neokorporatista modell osztozik a fogyasztói modell kiindulópontjaiban (kétféle realizmus, szabályozó állam), de jóval nagyobb jelentőséget tulajdonít az állami bürokratacsoportok és a formális társadalmi szerveződések (vállalkozói egyesületek, szakszervezetek, szakmai szervezetek) közötti alkuknak. A kormányzásban tehát súllyal kell részt vegyenek a nem parlamenti erők is. Az internet szerepe ekkor az, hogy megkönnyítse a kommunikációt az állampolgár és a társadalmi szervezetek, illetve azok vezetői között. Az új médium segítségével könnyebben jönnek létre az elitista módra fel fogott képviselőket megalapozó hálózatok, networkök. Az állampolgárnak meg kell kapnia a lehetőséget arra, hogy ellenőrizze, elszámoltassa a politikai döntéshozatalban részt vevő közszereplőket, ugyanakkor magának a döntéseket meghozó elitcsoportoknak meglehetősen autonómiát kell élvezniük mind egymással, mind pedig az állammal szemben. Ez az autonómia azonban csak viszonylagos lehet, hiszen széles körű kölcsönös függőségek állnak fenn a kormányzati elitek, az üzleti elitek és a civil társadalom elitjei között.

3. A neorepublikánus modell

A neorepublikánusok abban együtt tartanak a neokorporatistákkal, hogy számukra is fontosak a civil társadalmi szerveződések, ám a makro szintű hatalmi egyezkedések helyett a lokális és mikro szintű politikai életre és részvételre koncentrálnak. Szerintük a közügyek aktív állampolgárokat igényelnek, olyanokat, akik a szívükön viselik a közjó kérdését. Az internet

például a fórumok formájában nagy lehetőségeket nyit az állampolgárok számára a vitás kérdések megbeszélésére, a közügyekkel kapcsolatos konszenzus kihordására. A tömegkommunikáció természetesen erre nem alkalmas, hiszen nem teszi lehetővé a vélemények szabad kifejtését és ütköztetését. Ebben az értelemben ez a modell nem a demokratikus politikai folyamat végeredményére koncentrál, hanem a politikát mindenekelőtt folyamatként fogja fel, de olyan folyamatként, melyben mindenkinek részt kell vennie, vagy legalábbis mindenkinek rendelkeznie kell például az internethez való hozzáféréssel.

4. A cyberdemokratikus modell

Ez a modell korunk kulturális és szociális fragmentáltságából indul ki: a társadalom, a *mainstream* szétesett vagy szétesőben van, helyette kisebb-nagyobb közösségek tarka szötte a társadalom, ám e közösségek nem annak részeként tekintenek önmagukra, hanem önálló identitásukat nevelgetik, jobbra kifejezetten a valahai egységes társadalommal szemben. Ezeknek a sokszor virtuális közösségeknek a számára az internet ideális közeg, hiszen a tagjaik földrajzi meghatározottságtól függetlenül léphetnek egymással kapcsolatba, kommunikálhatnak és hozhatnak kormányzati döntéseket a saját mikrotársadalmuk életére vonatkozóan. Valóban, a döntések nem valahol másutt, főttebb, az elitek egyezkedése következtében születnek, hanem azokban a harcokban és egyetértésekben, amelyeket maguk a tagok vívnak, illetve érnek el, nem utolsósorban a számítógéphálózatok jóvoltából.

Talán érzékelhető, hogy az egyes modellek egyre kevésbé vertikális, egyre inkább horizontális politikai működéseket sejtetnek, s ekként egyre közelebb kerülnek az internetnek, mint eleve központ nélküli hálózatnak a mintájához. A fogyasztói modell még egyértelműen belül marad a vertikálitáson: fenn a parlament – lenn az állampolgár. A demoelitista modell kinyitja az elitet, s a hagyományos fentbe beemel további elitcsoportokat is. A neorepublikánus már kifejezetten igényli az egyszerű állampolgárok beleszólását a közügyekbe, még ha a döntések esetleg választott szervek által születnek is. Végül a cyberdemokratikus modell csak horizontális kapcsolatokat ismer, nincs fenn és lenn, csak a közösség létezik.

Szintek és elvek az elektronikus kormányzás kiépítésében

Azt állítja a szakirodalom, hogy mind a működő elektronikus kormányzati megoldások, mind pedig a kormány szintű és egyéb

tervezetek java részt a fogyasztói modellhez állnak a legközelebb. Ez nem véletlen, következik Danzigerék megerősítéstéziséből.³ E tézis szerint az új médiumok jobbra nem fordítják, hanem megerősítik a meglévő hatalmi viszonyokat, alkalmazkodnak a meglévő kommunikációs rendszerekhez, szervezetekhez. Az internet esetében például nem véletlen, hogy, ahogy jeleztük, a kormányzatok elsősorban a saját működésük hatékonyabbá tételére koncentrálnak, s csak nagyon sokára merül fel a külső kapcsolatok elektronizálásának igénye. Hasonlóképpen a tömegkommunikációt illetően is azt láttuk, hogy leggyakrabban a tekintélyes off-line médiumok on-line változatai viszik el az érdeklődők zömét, hiába lenne lehetővé a technika más alternatívát is.

A szakértők a fogyasztói modellhez közelítő megoldásokat tovább finomítják, hogy könnyebb legyen felmérni az egy-egy országban eddig megtett utakat és a rövidebb-hosszabb távú tendenciákat.

Az amerikai *National Electronic Commerce Coordinating Council* nevű szervezet a következő öt szintet különbözteti el a kormányzati portálok vonatkozásában (Holmes 2001, 23-24):

1. Információ és szolgáltatások nyújtása viszonylag felhasználóbarát módon. Ez funkcionális portál, mely nem követeli meg az állampolgártól, hogy ismerje a hivatali szervezetet.
2. Online tranzakciók lehetősége. Például mód van a járművek regisztrálására, az adóív kitöltésére, számlafizetésre.
3. Lehetséges a különböző szolgáltatások között anélkül mozogni, hogy az állampolgárnak újra és újra azonosítania kelljen magát, illetve igazolnia kelljen hozzáférési jogosultságát.
4. A portál lehívja a tranzakcióhoz szükséges adatokat, az államigazgatás bármely adatbázisában legyenek is azok megtalálhatók.
5. Lehetséges a kormányzattal való interakció is, mégpedig olyan módon, hogy a portál az adott állampolgár igényeihez szabottan bocsátja a rendelkezésére az adatokat és információkat.

Holmes megállapítja, hogy (2001-ben) a kormányzatok jelentős része az első szinten található, néhány a második, illetve harmadik szint felé közelít, a negyedik és ötödik szint azonban még legfeljebb vágyképként él, egyedül a szingapúri e-Citizen Centert említi, mint az ötödik szint közelében levőt.

Ugyanő összegyűjti az elektronikus kormányzati stratégiák öt alapelvét is (Holmes 2001, 8-9.). Ezek a következők:

1. Helyezz el mindent, információt és szolgáltatásokat egyaránt, a hálón és mindent on-line végezz!

2. Biztosíts egyszerű és általános hozzáférést az on-line információhoz és szolgáltatásokhoz!
3. Képezd ki a kormányzati alkalmazottakat arra, hogy *tudás munkások* (knowledge workers) legyenek!
4. Dolgozz a magánszektoral, a szakszervezetekkel, az önkéntes társadalmi szervezetekkel partneri kapcsolatban az elektronikus kormányzat kialakítása során!
5. Bontsd le az akadályokat és példamutatással haladj az élen!

III. ELEKTRONIKUS KORMÁNYZÁS MAGYAR TELEPÜLÉSEKEN

Magyarországon 2003 elején az önkormányzatok 75 százaléka rendelkezett internet-hozzáféréssel, amit jelentős javulásként értékelhetünk a 2001 őszi 57 százalékos szinthez képest. Ez alatt a másfél év alatt 23 százalékról mindössze 7 százalékponttal növekedett a honlappal rendelkező települések száma (ez körülbelül 220 önkormányzati honlap elkészültét jelenti). Látványos javulásra számíthatunk ugyanakkor a következő 12 hónapban, hiszen az önkormányzatok egyharmadának szándékában áll saját internetes megjelenésének kiépítése.⁴

A magyar önkormányzatok 2003 májusában összesen 38 ezer számítógéppel rendelkeztek, melyek 40 százalékán elérhető az internet. Az ügyintézők 86 százaléka már számítógépen dolgozik, ugyanakkor csak 34 százalékuknak van lehetősége böngészni a világhálón. A hivatalvezetőknek is mindössze a fele rendelkezik internetkapcsolattal. 2002-ben a vezető beosztású dolgozók 9 százaléka, az ügyintézők 10 százaléka részesült informatikai továbbképzésben.

A honlapok ma

2003 júniusában 13 önkormányzati honlapot⁵ vizsgáltunk meg. Ebből kettő budapesti kerület, a többi kisebb-nagyobb város az ország egész területéről. A minta nem véletlenszerű annyiban, hogy a jelenleg meglévő mintegy 220 önkormányzati honlap közül a legfejlettebbeket próbáltuk kiválasztani.

Az önkormányzati honlapokról összességében elmondható, hogy a mennyiségi növekedéssel párhuzamosan a minőség egyelőre kevésbé fejlődött. A honlapok nagy része csak a legalapvetőbb információkat nyújtja, s az elektronikus önkormányzás megvalósulásának mindössze a kezdeti lépéseiről számolhatunk be.

Hat szempontból vizsgáltuk a honlapokat:

1. Az önkormányzat bemutatkozása.
2. A célközönség.
3. On-line ügyintézés.
4. Hírek és frissesség.
5. Interaktivitás.
6. Egyedi ötletek, sajátosságok.

1. Az önkormányzat bemutatkozása

Sok honlap esetében nem derül ki, hogy mi a honlap célja. Bár a 13 vizsgált oldalból 11 tartalmaz köszöntőt, amiből elvileg a célt ki lehetne hüvelyezni, ám legtöbbször sablonos megfogalmazásokkal találkozunk. Több önkormányzat a nyitóoldalon helyezte el a köszöntőt, ami nem tekinthető túl szerencsésnek, hiszen egy idő után unalmas mindig ugyanazzal a szöveggel találkozni. Különösen funkciótlan az ilyen nyitóoldal, ha az a cél, hogy az internetező polgárok ugyanúgy használják információszerezésre, ügyintézésre, tájékozódásra az önkormányzati honlapot, mint azt egyéb, alternatív módokon tennék. A nyitóoldalt tehát kevésbé érdemes „elpazarolni” köszöntőre, amely hónapokon-éveken keresztül változatlan lévén a mozdulatlanság érzetét kelti. Tematikus linkgyűjteménnyel, egyértelmű menüpontokkal, adatbázissal, keresővel, a főoldalon szinte csak linkekkel szolgáló megoldás az áttekinthetősége okán már jobban meg tud felelni az elektronikus önkormányzatiság követelményének.

2. A célközönség

Egy önkormányzati honlapon elvileg adott, hogy ki a célközönség: a helyhatóság alá tartozók, akiknek az oldal mindenféle hasznos információt nyújt a településsel kapcsolatos kérdésekben és ügyekben; emellett az úgymond idegenek, akiknek az érdeklődését fel szeretnék kelteni a város iránt. Az oldalak többsége jelenleg az utóbbira helyezi a hangsúlyt azzal, hogy részletesen taglalja a településnek és környékének történelmi, gazdasági, földrajzi, kulturális és idegenforgalmi sajátosságait. Mind a 13 oldal tartalmaz térképet (bár ennek körülbelül a fele nem túl élvezhető felbontású, gyakorlatilag használhatatlan), míg 12 be is mutatja az adott települést. Ezek legtöbbször útikönyvekből, prospektusokból ismert szövegek. Az összes honlap tartalmaz kulturális, valamint sporttal, szabadidővel kapcsolatos információkat; 12 pedig az idegenforgalmi, turisztikai nevezetességekkel is részletesen foglalkozik. 11 honlapon van menetrend, ezek közül négyen a helyi járatok menetrendje is megtalálható, ami különösen hasznos. A település gazdasági életét 9 oldal mu-

tatja be, nyolcnál céglista is található (ennél a funkcionál gyakoribb keresők alkalmazása).

Egy önkormányzati honlap létrehozásakor e tartalmak széles körű megjelenítése járható útnak látszik, ugyanakkor ezek ilyen súlyú megjelenítését semmiképp sem tekinthetjük célszerűnek, ha feltételezzük, hogy a fejlődés az e-önkormányzat, illetve az e-ügyintézés felé halad. Úgy véljük, hogy az önkormányzati internetes oldalak létrehozásakor ezek voltak a legkézenfekvőbb és a legkönnyebben beszerezhető információk, a fejlődéssel várhatóan a kevésbé statikus tartalmak is megjelennek majd. Jelenleg ott tartunk, hogy az önkormányzatok már foglalkoznak az e-ügyintézés, az e-kormányzás irányába történő fejlesztéssel.

3. On-line ügyintézés

A honlapok és portálok az elektronikus ügyintézés, a papírmentes adminisztráció területén egyelőre nem sokat nyújtanak. A leggyakrabban meglegészenek az ügyfélfogadási idő feltüntetésével (9 honlap); a hivatal bemutatásával (13); a testvérvárosok feltüntetésével (12); az intézmények (iskolák, óvodák, egészségügyi intézmények nyitvatartási idejének, elérhetőségének ismertetésében) felsorolásával (12). Rendeletár az összes lapon, pályázatok tizenkettőn található, ám ennek értékét kissé rontja, hogy a rendeletár ritkán friss, a pályázatok pedig a legtöbb esetben már lejártak.

Az on-line ügyintézés lehetősége a magyar honlapokat tekintve a jövő zenéje, az internetes adóbevallás helyi szinten egyelőre még csak kívánatos cél. Hét honlap jutott már el arra a szintre, hogy elérhetővé tesz különféle nyomtatványokat az interneten, ezek kinyomtatásával legalább az űrlapok beszerzésének ideje megtakarítható.

4. Hírek és frissesség

Az önkormányzati honlapokról általánosságban elmondható, hogy ritkán frissítik azokat. Údító kivételnek tekinthető Dunaújváros honlapja, mely portálszerű megjelenésével összhangban mindennap friss híreket kínál több témakörben is (önkormányzati hírek, kultúra, sport stb.), így az egész oldal dinamikus jelleget kap. Balatonalmádi honlapjától, mely szintén naponta új hírekkel örvendezteti meg látogatóit, az különbözteti meg, hogy míg Dunaújváros honlapján úgymond saját készítésű hírek vannak, és túlnyomó részük kapcsolódik a településhez, addig Balatonalmádi az országos hírekre koncentrálnak inkább, és azokat valamely más médiumból emeli át.

Értelemszerűen azokat a honlapokat, amelyeken a hírek szerepet, ritkább esetben központi szerepet kapnak, gyakrabban (naponta, 2–3 naponta) frissítik, azok az oldalak azonban, ahol nincsenek hírek, akár hónapok keresztül sem frissülnek. Az olyan tartalmak, mint a város története, gazdasági helyzete, ügyfélfogadási idők, rendelettar nem igényelnek a hírekéhez hasonló gyakoriságú frissítést.

A honlapokra jellemző, hogy kevésbé működnek együtt a helyi médiumokkal, bár van egy-két kivétel, pl. Cegléden a Ceglédi Hírmondóból szemezgetnek cikkeket. Az együttműködés a legtöbbször kimerül abban, hogy a honlapon feltüntetik az egyes városi újságok, városi rádióadók elérhetőségét, vagy jelzik létezésüket.

Ahhoz, hogy az internetezők időt és érdeklődést szenteljenek a világhálón található oldalak sokaságából éppen városuk honlapjának, az kellene, hogy mindig találjanak olyan friss információt és híreket, melyek érdeklik őket, és amelyek máshol biztosan nem jelennek meg, mert, mondjuk, csak helyben van hírértékük. A legnagyobb fogyatékosága ezen oldalaknak az, hogy éppen ezek a praktikus információk hiányoznak.

5. Interaktivitás

Az önkormányzati honlapok az interaktivitás szempontjából meglehetősen hiányosak. Mintha az önkormányzatok beérnék azzal, hogy az internetes oldalt egyfajta hirdetőoszlopnak tekintik.

A leggyakrabban használt eszköz az e-mail, az összes oldalon lehetséges elektronikus levél küldése egy sor illetékesnek a webmestertől kezdve a képviselő-testületi tagokig, a legtöbb helyen a polgármestert is beleértve. A demokrácia alacsony fokára utal, ha csak a webmesternek küldhetünk levelet (pl. Baja esetében), ha nincsen lehetőségünk a véleménynyilvánításra. További interaktivitást az oldalakon elhelyezett látogatószám-számlálók (négyen található ilyen), valamint a vélemények kifejtésére is szolgáló vendégkönyvek jelentenek (4-nél található). Több helyen kritikai megjegyzéseket olvashatunk a honlap szerkezetével, tartalmával kapcsolatban, egyelőre kevés eredménnyel. Nyolc oldalon kereső, míg ötnél honlaptérkép segíti a tájékozódást, kilenc oldalon pedig tematikus linkgyűjtemény is van.

A fejlettebb és nyitottabb interaktív elemek között a fórum a legnépszerűbb, 10 helyen is található ilyen. Egyes oldalakon ezeket még nemigen használják, a négy-öt felkínált témakör rendkívül kevés hozzászólást ért csak meg. Ugyanakkor egy-két város honlapján élénk vita folyik az adott közösség szempontjából igen lényeges kérdésekben (például a szemétegető elhelye-

zésével vagy az iskolabezárási tervekkel kapcsolatban), és a hozzászólók nem kímélik a vezetést sem. Az már más kérdés, hogy általában nemigen érkezik hivatalos válasz az önkormányzat részéről, de egyfajta véleménykifejtő és ütköztető helyszínként már használja egynéhány városlakó a fórumokat. Szavazni 4 oldalon lehet, politikai témában azonban egyelőre egyikken sem, olyan témákban várják a voksokat, mint hogy ki hová utazik a nyáron, kinek hogy tetszik a megújult honlap stb. Az elektronikus demokráciának tehát a csírájáról sem beszélhetünk.

6. Egyedi ötletek, sajátosságok

A magyarországi települések internetes megjelenése meglehetősen heterogén. Éppen ezért az egyes oldalakon olyan egyedi megoldásokkal, ötletekkel találkozhatunk, melyek a fejlődés későbbi szakaszában akár el is terjedhetnek.

Öt honlapon található webkamera, amellyel általában városi nevezetességet, tereket nézhetünk meg. Öt oldalról lehet képselaport küldeni, egy oldalon videót nézhetünk, és egy oldalon van játék, ami nem tartozik ugyan szorosan egy önkormányzati honlap alapfunkciói közé, de érdemes az internetezőket ezekkel az eszközökkel is megfogni.

Budapest II. kerület látványos kezdeményezése a „Polgármester válaszol” menüpont, ahol a felvetett problémákra a polgármester valóban nagyobb részt válaszol, bár nem lehet kijelenteni, hogy a kerület vezetőjét megrohmozták volna problémáikkal az ott lakók.

Helyi szinten hasznos lehet a miskolciak kezdeményezése is, ők az aktuális munkalehetőségeket tüntetik fel honlapjukon.

Szombathely a portálosodás jegyében különféle rovatokat indított el, például divat, Forma-1, szépségápolás, otthon, sztorivilág stb., melyek viszonylag gyakran frissülnek. Az elkülönített női, illetve férfirovatok kellemes kikapcsolódást nyújthatnak az önkormányzati oldalon annak ellenére, hogy ezek nem tartoznak szorosan az oldal tematikájába.

Baja a körözött, illetve eltűnt személyek fényképét teszi közzé egyebek mellett a nyitóoldalán.

Az utóbbi évek fejlődése ellenére a hazai önkormányzatok még távol állnak az elektronikus önkormányzástól, nagyobbik részük on-line útikalauznak tekinthető. A megfelelő infrastrukturális háttér és a felkészült ügyintézők mellett a befogadó közeg is hiányzik, elég, ha arra gondolunk, hogy Magyarországon az internethasználók aránya a várttól eltérően nem bővül olyan dinamikus, mint más országokban.

MOTIVÁCIÓK ÉS SZÁNDÉKOK

Az önkormányzati honlapok leírásán túl néhány „mélyfúrás” is végeztünk annak érdekében, hogy legalább vázlatos képet kapjunk a mögöttes motivációkról, politikai szándékokról.

Négy önkormányzat – egy fővárosi kerület, egy nagyobb és két kisebb város – esetében telefoninterjúkon alapuló vizsgálatot végeztünk. Önkormányzatokként 1–3 személlyel készült telefoninterjú. Általában az informatikai iroda vezetőjével, vagy más, a honlap fejlesztésében, működtetésében szerepet vállaló, vezető beosztású önkormányzati alkalmazottal beszéltünk; egy esetben pedig az alpolgármesterrel is.

Nem a polgármestereket kerestük meg, több okból is. A tavaly őszi helyhatósági választások során az általunk véletlenszerűen kiválasztott önkormányzatok többségénél „helycserére” került sor, azaz új polgármestert választottak. A honlapok kialakítása pedig már az előző ciklusban megkezdődött, így akkor ők nem voltak döntési pozícióban. Továbbá a jelen vizsgálat keretében csupán néhány alapkérdésre kerestük a választ, inkább azért, hogy megalapozottabb hipotéziseket fogalmazhassunk meg a további kutatások számára, mintsem, hogy komoly próba alá vessük eddigi feltevéseinket. Nem állítjuk tehát, hogy esettanulmányokat készítettünk az általunk megkeresett önkormányzatokról; az interjúkat inkább arra használtuk, hogy felvázoljuk egy átfogó kép néhány kontúrját, amit aztán majd további vizsgálódásoknak kell kitölteniük tartalommal.

Az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

1. *Az ötlet eredete.* Mikor és hogyan született meg az ötlet, hogy az önkormányzat hozza létre saját honlapját? „Alulról”, az adminisztrációból, esetleg a „társadalomtól” származott az ötlet, vagy inkább „felülről”, a polgármestertől?
2. *A koncepció.* Készültek-e versengő koncepciók arról, hogy milyennek kellene lennie a honlapnak? Ezek a koncepciók tartalmaztak-e politikai elemet (tudniillik hogy milyen politikai funkciókat kell betöltenie a honlapnak, milyen etikai vagy politikai elveknek kell megfelelnie stb.), vagy elsősorban praktikus kérdések körül forogtak (design, költség stb.)? Készült-e például valamilyen felmérés a lakosság körében, vagy meghatároztak-e valamilyen vezérlő elveket, eszméket, esetleg egy elsődleges célcsoport igényeit, amelyek orientálták a honlap készítését? Volt-e politikai vita a honlap ügyében? Beszélt-e erről a képviselő-testület, hozott-e ezzel kapcsolatosan döntést?
3. *A felelős.* Ki készíti a honlapot: a polgármesteri hivatal vagy egy megbízott cég, és ha az első, akkor szervezetileg hova tartozik a honlap felelőse? Részt vesznek-e például civil szervezetek a tartalomfejlesztésben?
4. *Tervek.* Van-e terv a honlap továbbfejlesztésére, az elekt-

ronikus kormányzás vagy az elektronikus demokrácia felé való elmozdulásra?

1. *Az ötlet eredete*

Az volt a feltevésünk, hogy minden önkormányzatnál volt egy „bajnok” (*champion, change agent*), aki képviselte a honlap ötletét, vagy azt, hogy a honlap több legyen pár oldalas színes brosúránál, és mozduljon el az elektronikus kormányzás felé. A szervezetelméletben bajnoknak egy adott szervezeti változás kezdeményezőjét, illetve legelkötelezettebb hívét nevezik, azt, aki az esetleg jelentős szervezeti ellenállással szemben is képviseli az ügyet (vö. Bakacsi, 1996). Azt gondoltuk, talán tipikus lesz, hogy egy-egy ilyen helyi bajnok meggyőzi a polgármestert, és az felülről elindítja a folyamatot.

Ezt a feltevést nem tudtuk megerősíteni. A négy önkormányzat semelyikében sem tudták konkrét személyekhez kötni a honlap kialakítását. Két helyen egyáltalán nem tudták megmondani, hogy honnan jött az ötlet: „benne volt a levegőben”, vállalkozók is ajánlkoztak, hogy készítenének honlapot, ezek után az önkormányzat is döntött erről. Az egyik helyen azt mondták, hogy az informatikai iroda kezdeményezte a dolgot, amire egy aktuális OMFB-pályázat is lehetőséget adott, de komoly ellenállást nem kellett legyőzniük. A negyedik helyen, mint mondták, „a polgármester szívügye volt a honlap”, de ezzel nem állt egyedül. Összességében tehát az önkormányzatok mintha az „idők szavára” hallgattak volna. Mind a három vidéki városnál megemlézték azt a szempontot, hogy az önkormányzat „meg akarta jeleníteni a várost”; az internet tehát elsősorban mint egyfajta reklámhordozó jelent meg számukra, és a további funkciók (pl. letölthető űrlapok) fokozatosan kaptak helyet a honlapon.

Hipotézisünk cáfolatára több magyarázat is adódik. Az egyik az, hogy a jelenlegi „sekély” vizsgálatban nem tudtunk elég mélyre ásni: egy valódi esettanulmányban esetleg jobban fel lehetett volna tárnai a szervezeti dinamikát, és az esetleges helyi bajnokok szerepét. Ne felejtsük el, hogy a honlapok a legtöbb helyen már 4–6 éves múltat tekintettek vissza, az emlékezet is megkopott már. Egy másik lehetséges magyarázat az volna, hogy mi a legjobb honlappal rendelkező hazai önkormányzatoknál vizsgálódtunk, ahol nyilván azért tudtak viszonylag jó minőségű internetes megjelenést biztosítani, mert az önkormányzat egésze az ügy mögé állt. Így tehát nem volt legyőzendő szervezeti ellenállás. Igen ám, de ezt az érvet akár meg is lehetne fordítani, hiszen a jó minőségű honlap több (anyagi, szervezeti stb.) erőforrást igényel, ez tehát éppen ki is válthatna valamilyen ellenállást.

A harmadik, és számunkra talán a legmeggyőzőbbnek tűnő magyarázat szerint (amely ugyanakkor nem cáfolja az előzőket) az önkormányzatok még az elektronizálás azon szakaszában tartanak, amikor viszonylag kis erőfeszítéssel látványos eredményeket lehet elérni. Végső soron egy honlap létrehozása és fenntartása nem kívánja a szervezeti működés radikális átalakítását; legfeljebb némi, a szűkös erőforrások feletti harcot indukál a szervezeten belül (erre egyébként két helyen is tettek utalást). Ha azonban ezek az önkormányzatok tovább akarnak lépni az elektronikus kormányzás (vagy legalább e-ügyintézés) felé, egyre inkább számolniuk kell a szervezeti konfliktusokkal. Két helyen is utaltak arra, hogy ezzel a kihívással nagyon is tisztában vannak, miként azzal is, hogy csak lassan, fokozatosan lehet előre lépni.

2. A koncepció

Az elektronizálás valamiféle ideális mintája talán úgy festene, hogy a polgármesteri hivatal kidolgoz(tat) több koncepciót arról, hogy milyen lehetséges politikai funkciókat tölthet be egy önkormányzati honlap, milyen lehetséges e-demokrácia, e-kormányzati modellek vannak; vizsgálatokat végeztet a helyi elektronikus affinitásról; felvázolja a releváns etikai és politikai elveket és kijelöli a kiemelt célcsoportokat; majd mindezeket egy-egy koncepcióba rendezi, és a javaslatot a képviselő-testület megvitatja. Titokban reméltük, hogy valami ehhez hasonlóval fogunk azért találkozni.

Úgy tűnik azonban, a valóság az ideális modell helyett inkább arra hasonlít, amit Charles Lindblom, a közpolitika-tudomány klasszikusa „átevickélésnek” (*muddling through*) hív. Azaz az alternatívák kidolgozása és összehasonlítása, majd az előre lefektetett elvek szerint a lehető legjobb változat kiválasztása helyett nagyrészt ad hoc döntéseken, valamint a Herbert Simon-i „elérhetőségi heurisztikát” követő, a döntési központokhoz közeli adminisztratív és technikai kompetenciákon, preferenciákon alapuló, és a rendelkezésre álló lehetőségekhez talán túlságosan is alkalmazkodó fejlesztések jöttek létre. Amelyek aztán a jól ismert „lock-in” jelenségnek megfelelően akár hosszú távra is meghatározhatják, strukturálhatják a fejlesztések további irányát.

Az egyik helyen azt mondták, hogy a honlap létrehozásáról 1997-ben a polgármester döntött, az a képviselő-testület elé nem is került. A többi önkormányzatnál is azt tudtuk meg, hogy a képviselő-testület döntött ugyan a honlap felállításáról, de erről elvi vita nem volt, és a részleteket a polgármesterre hagyták. A városoknál, mint említettük, az elsődleges szempont a település megjelenítése volt a külvilág számára. Fokozatosan az-

tán fejlesztették a honlapokat, de a színesbrosúra-jelleg még mindig eléggé meghatározó több városunk honlapjánál. Az egyik városban azt mondták, a honlap nem önkormányzati, hanem városi honlap: ők a virtuális város koncepcióját követik a kezdetektől fogva, mert az annak idején aktuális OMF-pályázati kiírásban is ez szerepelt, és ezen a továbbiakban sem akarnak változtatni. Ugyanakkor a honlap kevés hasonlóságot mutat a nyugat-európai virtuális vagy kibervárosokkal; az kétségtelen, hogy nem az önkormányzat van a középpontban, hanem a városi hírek, és a honlap sok általános érdeklődésre igényt tartható információt közöl.

Előzetesen tehát nemigen készültek koncepciók arról, hogy milyen funkciót töltsön be a honlap. Általában az informatikai iroda kidolgozott valamilyen struktúrát, azt a polgármester jóváhagyta, majd ajánlatokat kértek a megvalósításra informatikai cégektől. Ugyanakkor a honlapfejlődés rákényszerítette az önkormányzatokat arra, hogy foglalkozzanak koncepcionális kérdésekkel. Két településen is arról számoltak be, hogy az e-kormányzás, e-ügyintézés kihívásának megfelelően komoly tanulmányokat készülnek írni a szükséges belső, szervezeti átalakulásokról. Az egyik helyen pedig azt tudtuk meg, hogy idén ősszel, mintegy hat évvel a honlap létrehozása után a képviselő-testület ismét foglalkozik a portál kérdésével, ugyanis politikai döntést igényel az, hogy milyen típusú dokumentumok (pl. előterjesztések, jegyzőkönyvek) kerülhetnek fel az internetre, és most jutottak el odáig, hogy ez kérdésként felmerült. Egy másik városban pedig már kísérleti jelleggel alkalmazták a portáltechnológiára alapozott e-ügyintézési mechanizmusokat, de csak a belső, zárt rendszerben, és itt is csak párhuzamosan a szokásos ügymenettel. Interjúalanyunk szerint még több évbe is beletelhet, mire az alkalmazottak megfelelő képzettségre tesznek szert, adottak lesznek a technikai feltételek, és elindulhatnak az e-ügyintézésel – ami persze képviselő-testületi döntést igényel.

3. A felelős

Mind a négy helyen az önkormányzatnál szerkesztik a honlapot, onnan történik a tartalom feltöltése. Külső vállalatok csak az üzemeltetés műszaki feladataiban vesznek részt.

Érdekes, hogy a szervezetben hol helyezkedik el a tartalomfejlesztést felelős személy. Az egyik helyen (a leginkább brosúraszerű honlappal rendelkező településnél) a sajtóreferens gondozza a honlapot; egy másik helyen (ahol a honlap viszonylag gazdag tartalommal bír) voltaképpen egy főállású szerkesztő foglalkozik ezzel; a harmadiknál az informatikai irodában tesz fel a tartalmakat, együttműködésben más szervezeti egysé-

gekkel; végül a negyedik önkormányzatnál (a „leghivatalosabb” kinézetű, legkevésbé reklámizű honlap esetében) az egyik alpolgármester a felelős a honlap tartalmáért.

Arra a kérdésre, hogy miért nem jelennek meg civilek jobban a honlapokon, akár úgy, hogy egyes részeit ők gondolják, mindenhol hangsúlyozták, hogy ez önkormányzati honlap, a település önkormányzata felelős azért, ami megjelenik rajta. Az alulról építkező, bázisdemokrata szemlélet láthatólag messze elkerüli helyhatóságainkat. Különösen érdekes volt az a település, amelynél a honlapot hangsúlyosan „városi” honlapnak nevezték. Említett kérdésünket először nem is értették, illetve azt válaszolták, hogy készülöben van egy civil adatbázis, és akkor meg tudják jeleníteni a társadalmi szervezeteket is – a civilek aktív bevonására láthatólag nem gondoltak.

Egyébként mindenhol azt állították, hogy honlapjuk nyitott, bármilyen társadalmi szervezet kérheti felvételét a linkgyűjteménybe, politikai cenzúra nincs.

4. Tervek

A négyből három önkormányzat komolyan foglalkozik az e-kormányzás irányába történő fejlesztéssel. A negyediknél, egy kisebb városnál azt válaszolták, hogy a pénzügyi ebben megakadályozza őket, hiszen a polgármesteri hivatalban még mindig használnak 486-os gépeket, DOS-alapú programokkal.

A tervek mindenekelőtt az e-ügyintézés bevezetésére vonatkoznak. Ennek csírái több honlapon megjelennek: úrlapok például mind a négy helyen letölthetőek a honlapról; az egyik helyen most tervezik bevezetni azt, hogy az okmányirodába interneten keresztül lehessen időpontot kérni; egy másik helyen ez és néhány apróbb ügy internetes elintézése már lehetséges. Mint fentebb említettük, a felhasználói nyomkövetés, adatbázis-technológián alapuló ügyintézés belső, zárt rendszerben, kísérleti jelleggel már működik az egyik városban.

Láthatólag az illetékesek körében a szolgáltatójellegű elektronikus alkalmazások (lennének, lesznek) népszerűek, ugyanakkor az e-demokrácia eljárásai (pl. internetes népszavazás), a hálózatos közösségépítés vagy a virtuális település koncepciói nem merültek fel telefoninterjúinkban. E tekintetben legfeljebb arról számolhatunk be, hogy a képviselőknek és a település vezetőinek mindenhol lehetett elektronikus levelet küldeni, és több helyen működnek fórumok, ahol időnként a képviselő-testület tagjai, sőt, adott esetben a polgármester vagy az alpolgármester is megjelennek „chat”-elni vagy on-line fogadóórákat tartani.

* * *

Összefoglalásképpen, egyben alkalmazkodva a tematikus szám fősodrához, azt szeretnénk leszögezni, hogy az elektronikus demokrácia és az elektronikus kormányzás eddigi fejlődésében mindig is hajlamos volt az üzleti élet elektronizálásában felbukkanó megoldások átvételére, követésére. Kétségtelen, hogy az e-kereskedelem, e-business jó ideje már az élen jár a folyamatok internetre terelésében. Az üzleti élet dominanciája azonban nem ezen a ponton érvényesül először, hanem már jóval előbb, abban a hajlamban, hogy a kormányzatok szeretik nem többnek, mint fogyasztónak, vevőnek tekinteni az állampolgárokat. Legalábbis megkockáztatható, hogy nem pusztán az üzleti élet mintái, hanem ez az elitista, illetve paternalista beállítódás az, ami mára paradox módon odavezetett, hogy a vállalatok inkább próbálkoznak azzal, hogy interakcióra késztessek a honlapjukra látogatókat, hogy vásárlóikból kváziközösségeket szervezzenek, s így az internet segítségével is magukhoz kössék őket, mint amekkora erőfeszítést ezen a téren a politikai intézmények fejtenek ki.

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány háttérét képező vizsgálatok a „Politikai kommunikáció az interneten” című OTKA-kutatás (T34942) keretében készültek.
- ² A dolog bizonyos értelemben fordítva történt, amennyiben ugyanis a katonai felhasználást a kormányzati működések közé számítjuk.
- ³ Danziger, J. Dutton, W., Kling, R. and Kraemer, K. (1982) *Computers and Politics: High Technology in American Local Governments* New York, Columbia University Press. Idézi Raab-Bellamy 2001.
- ⁴ A GKIEtNet Internetkutató és Tanácsadó Kft. adatai alapján.
- ⁵ Budapest II. (www.masodikkerulet.hu), Budapest XXII. (www.bp22.hu), Baja (www.baja.hu), Balatonalmádi (www.balatonalamadi.hu), Békéscsaba (www.bekescsaba.hu), Cegléd (www.cegled.hu), Dunaújváros (www.dunaujvaros.hu), Eger (www.eger.hu), Hajdúböszörmény (www.hajduboszormeny.hu), Kecskemét (www.kecskemets.hu), Miskolc (www.miskolc.hu), Pécs (www.pecs.hu), Szombathely (www.szombathely.hu).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Åström, Joachim (2001) „Digital Democracy: Ideas, Intentions and Initiatives in Swedish Local Governments” Paper prepared for the Grenoble Joint Sessions of European Consortium of Political Research, Manuscript.
- Bakacsi Gyula (1996) *Szervezeti magatartás és vezetés*. KJK, Budapest.
- Bellamy, Christine (2000) „Modelling electronic democracy. Towards democratic discourses for an information age” in: *Democratic Governance...* (2000).
- Bentivegna, Sara (2002) *Politica a nuove tecnologie della comunicazione*. Editori Laterza, Róma.
- Chadwick, Andrew - Christopher May (2001) „Interaction between states and citizens in the age of the internet: »e-government« in the United States,

- Britain and the European Union” Paper prepared for the Grenoble Joint Sessions of European Consortium of Political Research, Manuscript.
- Davis, Richard (1999) *The Web of Politics*. Oxford University Press, New York, Oxford.
- De Rosa, Rosanna (2000) *Fare politica in internet. Come le nuove tecnologie influenzano la politica*. Apogeo, Milánó.
- Designing E-Government. On the Crossroads of Technological Innovation and Institutional Change* (2001) edited by J. E. J. Prins, Kluwer Law International, Hága.
- Dijk, Jan van (1999) *The Network Society. Social Aspects of New Media* Sage. London.
- Douglas Holmes (2001) *eGov. eBusiness Strategies for Government*. Nicholas Brealey Publishing, London.
- Electronic Government: Design, Applications & Management* (2002) edited by Åke Grönlund, Idea Group Publishing, London.
- Governance.com: Democracy in the Information Age* (2002) edited by Elaine Ciulla Karmack and Joseph S. Nye. Brookings Institution Press, Washington.
- Grönlund, Åke (2002) „Introduction” in *Electronic Government...* (2002).
- Hill, Kevin A. – Hughes, John E. (1998) *Cyberpolitics. Citizen Activism in the Age of the internet*. Rowman & Littlefield, Lanham-Oxford.
- Nugent, John D. (2001) „If E-Democracy Is the Answer, What’s the Question?” *National Civic Review*, Fall, Vol. 90 Issue 3.
- Lang, Sabine (2000) „NGOs, Local Governance, and Political Communication Processes in Germany” *Political Communication*, Oct-Dec 2000, Vol. 17 Issue 4.
- Lévy, Pierre (2002) *Cyberdemocratie. Essai de philosophie politique*. Éditions Odile Jacob, Párizs.
- Lindblom, Charles (1986) „Az átevíckelés tudománya” in: Seres Zsuzsanna (szerk.): *Szervezetpszichológiai szöveggyűjtemény* (ELTE BTK, Budapest).
- Raab, Charles D.–Christine Bellamy (2001) „Electronic Democracy and the ‘Mixed Polity’: Symbiosis or Conflict?” Paper prepared for the Grenoble Joint Sessions of European Consortium of Political Research, Manuscript.
- Rash, Wayne (1997) *Politics on the Nets. Wiring the Political Process*. Freeman, New York.
- Riley, Thomas B. (2000) *Electronic Governance and Electronic Democracy. Living and Working in the Wired World*. The Commonwealth Secretariat, London.
- Schwartz, Ed (1996) *NetActivism. How Citizens Use the internet*. O’Reilly.
- Selnow, Gary (1998) *Electronic Whistle-Stops. The Impact of the internet on American Politics*. Praeger, Westport.
- Sunstein, Cass (2001) *republic.com*. Princeton University Press, Princeton.
- Wilhelm, Anthony (2000) *Democracy in the Digital Age. Challenges to political life in cyberspace*. Routledge, New York.
- Zelwietro, Joseph (1998) „The Politicization of Environmental Organizations through the internet” *Information Society*, Jan-Mar, Vol. 14, Issue 1.

KÖZPOLITIKA

SZABÓ JÁNOS

A haderőreform oppozíciós potenciálja

A védelemi szektor döntéshozói számára ez idő szerint feladatokat fogalmazó prognózis három nagy funkcionális terület, mindenekelőtt a *védelmi felülvizsgálat lezárulásával a haderőreform meginduló folyamata*, az ezen belül relatíve önálló *önkéntes haderőre való áttérés folyamata*, kondíciói és összefüggései, illetve az ország *nemzetközi biztonsági szerepvállalása* és szerepteljesítményei környekéről szerveződhet.

E területeken regisztrálhatóak legkoncentráltabban a legkülönbözőbb szemléletű megközelítések, a legjellemzőbb véleményeltérések, a leginkább tipikus interpretációk, azok konfliktusai és megjelenésük a nyilvánosságban. Ezek mentén prognosztizálható legkézenfekvőbb módon a kezelés szükségessége és sürgőssége a kormányzati lépésekben, s rendszerezhetőek azok a problémák is, amelyek kormányzati beavatkozást igényelnek. Írásunk alapvetően a napisajtóban megjelent állásfoglalások és kommentárok elemzésén nyugszik.

A VÉDELMI FELÜLVIZSGÁLAT, A HADERŐREFORM KONFLIKTUSPOTENCIÁLJA

A katonai szakmai alapú oppozíció elemei

a) A védelmi felülvizsgálat dokumentumaival kapcsolatos hivatalos reagálások, illetve a haderő-átépítés valós folyamatai egyaránt új szakaszába lendítették a téma nyilvánosságát. Az ez ideig a nyilvánosság elől elfedve, rejtetten, csöndben folyó előkészületi munkálatok csak a kritikai attitűd minimumát engedték mozgásba lendülni. Most viszont a feladatok meghirdetésével és a megvalósítás lépéseinek megindulásával a döntéshozók